

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΣΧΟΛΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τμήμα Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών Τεχνών

Μάθημα πτυχιακής εργασίας: Αρχιτεκτονική Φωτογραφία

“Αρχιτεκτονικές Λεπτομέρειες της Παλιάς Λευκωσίας”

Αποστόλου Διαμάντω AM:51816089

Επιβλέπων Καθηγητής

Γεώργιος Μαχιάς

Βαθμολογητές

Γεώργιος Βρεττακος

Αριστείδης Τσινάρογλου

Αθήνα, Ιούλιος 2021

Περίληψη

Η Κύπρος γεννήθηκε πριν από 5 εκατομμύρια χρόνια. Η Λευκωσία είναι ίσως η μόνη περιοχή της Κύπρου που μπορεί να καυχηθεί ότι κατοικήθηκε από την Χαλκολιθική εποχή. Αυτό που διακρίνει τη Λευκωσία ως έναν μοναδικό οικισμό της Εποχής του Χαλκού είναι ακριβώς το γεγονός ότι ενώ στην υπόλοιπη Κύπρο, οι οικισμοί έπαψαν να υπάρχουν αυτή τη στιγμή, στη Λευκωσία, συνεχίζουν να αναπτύσσονται. Το Βασίλειο της Λήδρας έγινε γνωστό με αυτό το όνομα γύρω στο 672 π.Χ. Κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας το 1191 μ.Χ. Ο Ριχάρδος Λεοντόκαρδος οργανώνει την Τρίτη Σταυροφορία. Οι Ναΐτες κυβέρνησαν την Κύπρο αφού αγόρασαν το νησί από τον Ριχάρδο Λεοντόκαρδο αντί 100.000 χρυσών βυζαντινών. Οι Λουζινιανοί άφησαν το σημάδι τους σε ονόματα, στην τέχνη. Εξομοιώθηκαν και έδωσαν στην περιοχή έναν πιο κοσμοπολίτικο πνευματικό και πολιτιστικό χαρακτήρα. Με την ίδρυση των Φράγκων, η Κύπρος έγινε μέρος του πολιτικού κόσμου της Δυτικής Ευρώπης. Η αρχιτεκτονική της Λευκωσίας άλλαξε μόνιμα όταν η πόλη έγινε η βασιλική πρωτεύουσα των Λουζινιανών. Η μικρή πόλη μετατράπηκε σε κοσμοπολίτικη πρωτεύουσα με νέους τοίχους, παλάτια, βίλες, μεγάλα σπίτια, εμπορικούς δρόμους και πλατείες. Τα πιο εντυπωσιακά από τα σωζόμενα έργα της Φραγκοκρατίας είναι εκείνα που αντιπροσωπεύουν εκκλησιαστική αρχιτεκτονική. Η αρχιτεκτονική ακολούθησε το γοτθικό στυλ, με βαθιές επιρροές κυρίως από τη νότια Γαλλία. Γενικά, η αρχιτεκτονική των φρουρίων των Βενετών στην Κύπρο ακολουθούσε τα πρότυπα του εκσυγχρονισμένου αμυντικού συστήματος της ιταλικής στρατιωτικής αρχιτεκτονικής του 16ου αιώνα. Με την έναρξη της Τουρκοκρατίας, τα τουρκικά λουτρά εισήχθησαν στην Κύπρο. Οι θόλοι τους με γυάλινα "μάτια" για φωτισμό ήταν ορατοί από μακριά λόγω της χαμηλής κατασκευής των γύρω σπιτιών. Ήταν ένα περιβαλλοντικό στοιχείο των κυπριακών πόλεων από μόνιους τους. Με την αναχώρηση των Τούρκων και την άφιξη των Βρετανών, οι κυπριακές πόλεις μπαίνουν αργά στη φάση της μεταβιομηχανικής αστικής δομής. Όσον αφορά την αρχιτεκτονική, συνυπάρχει τώρα με το νεοκλασικό στυλ που εισήχθη στις αρχές του 20ού αιώνα από τους πρώτους αρχιτέκτονες που ήρθαν στο νησί από την Αλεξάνδρεια και τη Σμύρνη. Το αγγλικό αποικιακό στυλ εφαρμόστηκε κυρίως στα διάφορα κυβερνητικά κτίρια.

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Εισαγωγή	3
Η γένεση της Κύπρου	4

Η αρχαία Λευκωσία	4
Το βασίλειο της Λήδρας (1050 π.Χ. – 330 μ.Χ.).....	5
Περίοδος Φραγκοκρατίας	5
Το Διοικητικό Σύστημα του Βασιλείου.....	6
Αρχιεπισκοπική και Βασιλική έδρα.....	6
Ενετοκρατία.....	12
Τα Οθωμανικά Χρόνια	13
Αγγλοκρατία.....	17
Δυσκολίες που αντιμετώπισα.....	18
Βιβλιογραφία	18
Παράρτημα.....	19

Εισαγωγή

Η Κύπρος έχει μια πλούσια σχεδιαστική κληρονομιά που εξελίχθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα και επηρεάστηκε από πρωτότυπες, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Ο σχεδιασμός αντικατοπτρίζει τα στοιχεία κάθε εποχής, τον τρόπο ζωής που τον επηρέασε, τις συμβάσεις και τις δεξιότητες των ανθρώπων που το δημιούργησαν. Η Λευκωσία, γνωστή παγκοσμίως με το ιταλικό της όνομα Λευκωσία, είναι η πρωτεύουσα της Κύπρου. Σύμφωνα με την ελληνική λαογραφία, η Λευκωσία ήταν ένας συναγερμός, ένα από τα μικρά κορίτσια του Αχελώου και της Μελομένη και η ερμηνεία του ως «Λευκή Ουσία». Στην αρχαιότητα, η πόλη ονομαζόταν Λήδρα και ήταν μια από τις αρχαίες αυτοκρατορίες στην Κύπρο. Ως πρωτεύουσα της Κύπρου για περισσότερα από 1.000 χρόνια, η Λευκωσία συμμετείχε στο δρόμο από τους Φράγκους, τους Ενετούς, τους Οθωμανούς και τους Βρετανούς. Το αξιοσημείωτο σημείο εστίασης της Λευκωσίας σήμερα βρίσκεται μέσα στα απίστευτα μεσαιωνικά χωρίσματα που χτίστηκαν από τους Ενετούς.

Το βόρειο κομμάτι της πόλης βρίσκεται ακόμη υπό τουρκική κατοχή, καθιστώντας τη Λευκωσία την τελευταία διαχωρισμένη πρωτεύουσα στην Ευρώπη. Σε διάφορα μέρη της Λευκωσίας έχει ανακαλυφθεί πώς απομένει χρόνος από κτίσματα και παλιούς τάφους από αρχαίες περιπτώσεις, ελληνιστικές περιστάσεις, ρωμαϊκές περιστάσεις, πρώιμες βυζαντινές περιόδους, και ούτω καθεξής κατά τη διάρκεια των βυζαντινών χρόνων. Η πόλη υποδηλώνεται ως Λευκωσία (ίσως από τους Λευκούς Οίκους) και ως Καλληνίκησις, και ως πόλη των Λευκών Θεών. Όταν ο Ριχάρδος ο Λεοντόκαρδος νίκησε την Κύπρο το 1191, το πούλησε λίγο αργότερα στους Ναΐτες ιππότες, οι οποίοι ίδρυσαν τον οργανισμό τους στη Λευκωσία. Οι Ναΐτες επέστρεψαν την Κύπρο στον Ριχάρδο και το πρόσφερε στον Γάλλο ευγενή Γκι ντε Λουζινιάν.

Έτσι ξεκίνησε η περίοδος της Φραγκοκρατίας από το 1192. Τα τείχη της πόλης χτίστηκαν εκείνη τη στιγμή.

Υπήρχαν πολλές κρίσιμες βασιλικές κατοικίες και άλλα κτίρια, συμπεριλαμβανομένης της διαρκούς και τώρα μνημειακής γοτθικής εκκλησίας της Αγίας Σοφίας. Το 1374 η Λευκωσία καταλήφθηκε και απολύθηκε από τους Γενουάτες, ενώ το 1426, συνελήφθη και απολύθηκε από τους Σαρακηνούς. Η Βενετία πήρε την Κύπρο το 1489 όταν οι Ενετοί έχτισαν τα νέα φρούρια της Λευκωσίας και κατέστρεψαν τα παλιά και πολλά άλλα ζωτικά κτίρια, όπως η περίφημη βασιλική κατοικία, τα ιδιωτικά κάστρα, τα ξωκλήσια και τα μοναστήρια, και τα Ορθόδοξα και τα Λατινικά. Περίπου το 1570 η Λευκωσία αποκλείστηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους, οι οποίοι είχαν επιτεθεί στην Κύπρο. Κατά τη μακρά περίοδο της αγγλικής κατοχής, ήταν η έδρα του αγγλικού αρχηγού. Κατά τη διάρκεια της τουρκικής επίθεσης τον Ιούλιο του 1974, υπέστη σκληρή εξόντωση. Μετά το 1974, εξακολούθησε να παραμένει απομονωμένη και τώρα είναι η μόνη πόλη στον πλανήτη που χωρίζεται σε δύο. Είναι μια όμορφη πόλη, και το νέο της μέρος έχει εξαιρετικούς δρόμους. Περιβάλλεται από ερείπια ενός ενετικού κάστρου με ένα σημαντικό δάσος στη θέση του καναλιού. Έχει 11 υπέροχα ιερά μέρη. Τα υπάρχοντα τζαμιά είναι αρχαϊκοί χώροι λατρείας που μετατρέπονται σε μουσουλμανικά ιερά από τους Τούρκους νικητές. Φωτίζεται από το νέο Αρχιεπισκοπικό Παλάτι σε βυζαντινό στιλ.

Η γένεση της Κύπρου

Η Λευκωσία γεννήθηκε 1,8 έως 5 εκατομμύρια χρόνια πίσω. Η Λευκωσία αναδύθηκε από την Μεσόγειο θάλασσα. Κατά μήκος αυτών των γραμμών, τα δύο ορεινά πεδία του Τροόδους και του Πενταδάκτυλου ενώθηκαν, έχοντας μια πεδιάδα μεταξύ τους.

Η αρχαία Λευκωσία

Η Λευκωσία είναι ίσως η μόνη περιοχή της Κύπρου που μπορεί να επιδείξει ότι κατοικείται αδιάκοπα από την Χαλκολιθική Εποχή μέχρι σήμερα. Οι κύριοι κάτοικοι έγιναν άνετοι με την γόνιμη πεδιάδα της Μεσαορίας κατά τη διάρκεια της Χαλκολιθικής χρονικής περιόδου. Αυτό που χαρακτηρίζει τη Λευκωσία ως έναν από τους σημαντικούς οικισμούς της Εποχής του Χαλκού είναι η συνεχής δημιουργία οικισμών ενώ στην υπόλοιπη Κύπρο, εκείνης της εποχής, οι οικισμοί σταματούν να υπάρχουν.

Κατά τα πρώτα χίλια χρόνια π.Χ. ενώ άλλες πόλεις-κράτη άρχισαν να επικρατούν στον πολιτικό τομέα, η Λευκωσία δεν είχε ούτε τη δύναμη ούτε την επιτυχία όπως τα άλλα βασίλεια της Κύπρου, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων βρισκόταν κατά μήκος της ακτής. Είναι σαφές ότι το βασίλειο της Λήδρας ήταν συνεπής σκλάβος της πολιτικής βούλησης των γειτόνων του μέχρι την Ρωμαϊκή περίοδο όπου ήταν μόνο μια ταπεινή κοινότητα.

Μετά την κατάργηση των βασιλείων, προς τα τέλη του 4ου αιώνα μ.Χ., η Λευκωσία είχε την δυνατότητα να εκμεταλλευτεί την κεντρική γεωγραφική της θέση και να χρησιμοποιήσει τους φυσικούς πόρους της προς όφελος της.

Το βασίλειο της Λήδρας (1050 π.Χ. – 330 μ.Χ.)

Κατά τα πρώτα χιλιάδες χρόνια π.Χ., οι Πόλεις-Βασιλεία αναπτύσσονται στην Κύπρο. Το βασίλειο της Λήδρας ή των Λήδρων έγινε γνωστό με αυτό το όνομα περίπου το 672 π.Χ. ανάμεσα στα βασίλεια που τιμούσαν τον Ασσύριο άρχοντα Εσσαρχαδών πληρώνοντας φόρο υποτελείας. Το 9ο διαδοχικό βασίλειο της Κύπρου που καταγράφεται είναι αυτό του Ονασαγόρα, ο οποίος ήταν βασιλιάς της Λήδρας.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα του Βασιλείου της Λήδρας μέχρι πρόσφατα περιορίζονταν κυρίως σε κοιμητήρια στις περιοχές «Παλιού Δημαρχείου», Κουπάτι, Αγίων Ομολογητών και Ακρόπολης. Πρόσφατες όμως ανασκαφές στο λόφο του Αγίου Γεωργίου «ΠΑΣΥΔΥ», έφεραν στο φως ένα σύμπλεγμα κτιρίων, εργαστηρίων κεραμικής, υφαντικής και άλλων δωματίων που επαληθεύουν την ύπαρξη ενός σημαντικού πυρήνα της εποχής του Σιδήρου στην Λευκωσία. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε ένα μεγάλο ελαιοτριβείο.

Πριν από λίγο καιρό, οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις του Βασιλείου της Λήδρας περιορίστηκαν βασικά σε νεκροταφεία στις περιοχές του "Παλαιού Δημαρχείου", του Κουπάτι, των Αγίων Ομολογητών και της Ακρόπολης. Κάποιες τελευταίες ανακαλύψεις στην πλαγιά του Αγίου Γεωργίου "ΠΑΣΥΔΥ", έχουν αποκαλύψει ένα συγκρότημα κατασκευών, εργαστηρίων κεραμικής, υλικών και διαφορετικών δωματίων που επαληθεύουν την παρουσία ενός σημαντικού πυρήνα της Εποχής του Σιδήρου στη Λευκωσία. Ένα μεγάλο εργοστάσιο ελιάς βρέθηκε σε παρόμοια ζώνη.

Τα πρώτα χρόνια του 4ου αιώνα π.Χ. ένας αριθμός Κυπρίων στρατιωτών χάραξαν πάνω στον ναό του Αχόρι, στο Καρνάκ στην Αίγυπτο τα ονόματά τους. Μέσα σε αυτές βρέθηκαν και επιγραφές Ληδρίων στρατιωτών. Προς το τέλος του 4ου αιώνα, ο Νικοκλής, βασιλιάς της Πάφου, έκτισε στους Λήδρους ένα ναό αφιερωμένο στην Παφία Αφροδίτη.

Από την Ρωμαϊκή εποχή μέχρι τον 4ο αιώνα μ.Χ. το βασίλειο της Λήδρας αποτελούσε μικρό χωριό.

Περίοδος Φραγκοκρατίας

Κατά το 1191μ.Χ. γίνεται η οργάνωση της Τρίτης Σταυροφορίας από τον Ριχάρδο Λεοντόκαρδο. Δεν έχει σκοπό να σταματήσει στη Κύπρο αλλά ένα από τα καράβια του προσάραξε στη Λεμεσό και η αρραβωνιαστικιά του Βερεγγάρια της Ναβάρας και η συνοδεία της αιχμαλωτίζονται από τον Ισαάκιο Κομνηνό. Ο Ριχάρδος κατεβαίνει με στρατό στο νησί και αφού λεηλατεί ότι βρει μπροστά του, πολιορκεί τη Λευκωσία. Τελικά αντιμετωπίζει τον Ισαάκιο στην Τρεμετουσιά και γίνεται κυρίαρχος της νήσου. Φεύγοντας από το νησί αφήνει τη διοίκησή του στους Ναΐτες.

Οι Ναΐτες εξουσίασαν την Κύπρο αφού αγόρασαν το νησί από τον Ριχάρδο Λεοντόκαρδο αντί 100.000 χρυσών βυζαντινών. Έδρα τους ήταν η Λευκωσία και το κάστρο της.

Το Μεγάλο Σάββατο 11 Απριλίου 1192, οι Κύπριοι επαναστατούν και διώχνουν τους Ναΐτες από τη Λευκωσία. Οι Λευκωσιάτες για να αποφύγουν την επιστροφή των Ναϊτών, κατέστρεψαν εκ θεμελίων το κάστρο της πόλης.

Το 1191 με την κατάληψη της Κύπρου από τον Ριχάρδο Λεοντόκαρδο ξεκινά μια σημαντική περίοδος της ιστορίας της Κύπρου με κέντρο τη Λευκωσία. Η νήσος καταλήγει, μετά από μια πολύ σύντομη διακυβέρνηση της από το Τάγμα των Ναϊτών, στα χέρια οικογένειας Γάλλων

ευγενών από το Πουατιέ της δυτικής κεντρικής Γαλλίας, οι οποίοι εγκαθιδρύουν, με έδρα τη Λευκωσία, φεουδαρχικό βασίλειο που είναι γνωστό ως το Μεσαιωνικό Βασίλειο της Κύπρου.

Η περίοδος της Φραγκοκρατίας (1191-1489) υπήρξε σημαντική περίοδος στην ιστορία της Κύπρου. Συνέδεσε την Κύπρο με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό που τότε βρισκόταν στην απόλυτη ανάπτυξη του χωρίς να την αποσυνδέσει από τις ελληνικές, βυζαντινές και ανατολικές καταβολές της.

Την εποχή αυτή η νήσος αποκτά τον ουσιαστικότερο ρόλο της ως οικονομική, πολιτιστική και γεωπολιτική γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Παρά τις εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες του κυπριακού λαού τελικά η νέα πολιτιστική σύνθεση που πραγματοποιήθηκε στον τόπο μπορεί να θεωρηθεί και σαν μια πρώιμη εκδήλωση του ευρωπαϊκού πνεύματος και γνήσιος καρπός της αναγέννησης.

Οι Λουζινιανοί άφησαν τα ίχνη τους στα τοπωνύμια και στην τέχνη. Αφομοιώθηκαν και έδωσαν στον τόπο ένα πιο κοσμοπολίτικο πνευματικό και πολιτισμικό χαρακτήρα.

Η πρωτεύουσα του Μεσαιωνικού Βασιλείου, η Λευκωσία, απέκτησε παράλληλα τη δική της σημασία ως διοικητικό και εμπορικό κέντρο της νήσου, θέση την οποία έχει μέχρι σήμερα.

Το Διοικητικό Σύστημα του Βασιλείου

Με την εγκατάσταση των Φράγκων, η Κύπρος εντάχθηκε πλέον στον δυτικοευρωπαϊκό πολιτικό κόσμο. Οι ιππότες, ευγενείς, έμποροι και καλλιτέχνες που ήρθαν στο νησί, εγκαταστάθηκαν κυρίως στις μεγάλες πόλεις Λευκωσία και Αμμόχωστο, δημιουργώντας μια νέα κοινωνική τάξη.

Το διοικητικό σύστημα του βασιλείου της Κύπρου βασίστηκε στο μοντέλο του βασιλείου της Ιερουσαλήμ και η νομοθεσία που εφαρμόζοταν βασιζόταν στις λεγόμενες Ασσίζες της Ιερουσαλήμ, τη συλλογή νόμων της Άνω Αυλής και της Κάτω Αυλής ή της Αυλής των Αστών. Η Άνω Αυλή ήταν η ανώτερη νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική εξουσία του βασιλείου. Σ' αυτή ανήκαν οι Ιππότες με επικεφαλής τον βασιλιά. Η Κάτω Αυλή ή Αυλή των bourgeois (της Βουργεσίας) αφορούσε τους αστούς και επικεφαλής ήταν ο Βισκόντης της Λευκωσίας.

Αρχιεπισκοπική και Βασιλική έδρα

Η αρχιτεκτονική της Λευκωσίας άλλαξε οριστικά όταν η πόλη έγινε βασιλική πρωτεύουσα των Λουζινιανών. Η μικρή κωμόπολη μετατράπηκε σε κοσμοπολίτικη πρωτεύουσα με νέα τείχη, παλάτια, μέγαρα, μεγάλα σπίτια, εμπορικούς δρόμους και πλατείες. Σημειώνεται ανέγερση εκκλησιών γοτθικού ρυθμού, καθώς και μοναστηριών, τα οποία στέγαζαν τα διάφορα λατινικά εκκλησιαστικά τάγματα.

Η πόλη ήταν η έδρα του Βασιλιά, του Λατίνου αρχιεπίσκοπου, των εμπόρων και προξένων από άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Υπεύθυνος για την ομαλή λειτουργία της πόλης και των κατοίκων της ήταν ο Βισκόντης της Λευκωσίας.

Η πιο μεγάλη γοτθική εκκλησία, ο καθεδρικός ναός της Αγίας Σοφίας, άρχισε να κτίζεται το 1208.

Την πόλη περιέβαλλαν τείχη με εννέα πύλες- πύργους και την διέσχιζε ο ποταμός Πεδιαίος ενώ τη βόρεια και νότια πλευρά της ένωναν ξύλινα ή πέτρινα γεφύρια.

Τα πιο εντυπωσιακά από τα σωζόμενα έργα της περιόδου της Φραγκοκρατίας είναι εκείνα που αντιπροσωπεύουν την εκκλησιαστική αρχιτεκτονική. Πολλές από τις σωζόμενες εκκλησίες μετετράπησαν βέβαια σε τζαμιά μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους το 1570/71, οπότε λεηλατήθηκε και καταστράφηκε ο λαμπρός εσωτερικός διάκοσμος τους. Εξωτερικά, αλλοιώθηκαν επίσης με την προσθήκη μιναρέδων ενώ μερικές, όπως εκείνη του Αγίου Νικολάου καθώς και άλλες στην Αμμόχωστο, έπαθαν πολλές ζημιές λόγω του πολέμου και του συνεχούς κανονιοβολισμού της πόλης για πολλούς μήνες. Άλλες εκκλησίες αφέθηκαν σε κατάσταση ερήμωσης, ενώ άλλες χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικά (στη Λευκωσία, για παράδειγμα, μια εκκλησία μετετράπη σε τούρκικο λουτρό).

Στην αρχιτεκτονική ακολουθήθηκε ο γοτθικός ρυθμός, με σοβαρές επιδράσεις ιδίως από τη νότια Γαλλία. Οι σωζόμενες εκκλησίες στη Λευκωσία και στην Αμμόχωστο και ιδίως οι καθεδρικοί ναοί των δυο πόλεων (Αγίας Σοφίας* και Αγίου Νικολάου* αντιστοίχως), αποτελούν θαυμάσια δείγματα γοτθικής αρχιτεκτονικής της μεσαιωνικής Κύπρου. Εξάιρετο, στο είδος του, είναι και το μισοερειπωμένο αββαείο του Πέλλα Πάις* στο ομώνυμο χωριό της επαρχίας Κερύνειας.

Τόσο στην εντός των τειχών Λευκωσία όσο και στην εντός των τειχών Αμμόχωστο σώζονται αρκετές εκκλησίες της περιόδου της Φραγκοκρατίας. Μερικές εκκλησίες της ίδιας περιόδου σώζονται σε διάφορα άλλα μέρη της Κύπρου (βλέπε λήμμα αρχιτεκτονική, όπως και σχετικά κεφάλαια για την αρχιτεκτονική στα λήμματα των έξι επαρχιών της Κύπρου).

Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας δεν εγκαταλείφθηκαν οι βυζαντινοί αρχιτεκτονικοί εκκλησιαστικοί ρυθμοί, που απαντώνται σε μικρές Ορθόδοξες εκκλησίες οι οποίες κτίστηκαν κατά την περίοδο αυτή.

Ταυτόχρονα κατά τον 14ο αιώνα και εξής, εμφανίζεται στην Κύπρο και ένας άλλος ρυθμός εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής, ο λεγόμενος φραγκοβυζαντινός, ο οποίος συνδυάζει διάφορα στοιχεία του βυζαντινού ναού και της γοτθικής βασιλικής (όπως για παράδειγμα οι ναοί του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων στην Αμμόχωστο, ο γνωστός ως Bedestan στην Λευκωσία, του Αρχαγγέλου στη Λακατάμια, καθώς και άλλοι ναοί).

Οι Λατινικοί ναοί ήταν λαμπρά διακοσμημένοι, με αγάλματα, ανάγλυφα κ.α. στοιχεία. Δυστυχώς από τον λαμπρό αυτό διάκοσμο τους δεν σώζονται πολλά πράγματα. Λίγα αγάλματα και διάφορα ανάγλυφα μπορούν όμως να δώσουν μια ιδέα της τέχνης αυτής. Αντίθετα, οι Ορθόδοξοι ναοί, περιλαμβανομένων και ξυλόστεγων εκκλησιών στην οροσειρά του Τροόδους, διακοσμούνται απείριστα στο εσωτερικό τους με τοιχογραφίες.

Η αρχιτεκτονική της περιόδου της Φραγκοκρατίας αντιπροσωπεύεται κι από οχυρωματικά έργα. Όμως όλα τα σωζόμενα οχυρωματικά έργα της περιόδου έχουν δεχθεί σοβαρότατες επεμβάσεις από τους Βενετούς λίγο πιο ύστερα, κι από τους Τούρκους αργότερα.

Η Λευκωσία ιδίως, και η Αμμόχωστος, ήταν πλήρεις από λαμπρές εκκλησίες, από βασιλικά και ιδιωτικά παλάτια κα, από μοναστήρια. Δυστυχώς δεν σώζεται τίποτα από τα λαμπρά ανάκτορα της βασιλικής οικογένειας και των φεουδαρχών. Αξιόλογα οικοδομήματα θα πρέπει να υπήρχαν και στην Πάφο, στη Λεμεσό και στη Λάρνακα όπως και στην Κερύνεια, και προφανώς και στην ύπαιθρο όπου υπήρχαν οι έδρες των εκκλησιαστικών και των ιδιωτικών φέουδων (λ.χ. κατάλοιπα βλέπουμε στην Επισκοπή της Λεμεσού και στα Κουκλιά της Πάφου). Γνωρίζουμε, επίσης, από τις γραπτές πηγές ότι βασιλιάδες είχαν εξοχικές επαύλεις (στον

Στρόβολο ο Ερρίκος Β', στη Λάπηθο ο Ούγος Δ', στην Ποταμιά ο Πέτρος Β' και οι μεταγενέστεροι), ενώ θαυμάσια ήταν και μερικά ιδιωτικά φέουδα (λ.χ. το χωριό Κίτι, της οικογένειας Ποδοκάταρο). Οι διάφορες πολεμικές περιπέτειες και η εγκατάλειψη κι αδιαφορία αργότερα, κατά τη μακρά και σκοτεινή περίοδο της Τουρκοκρατίας, εξαφάνισαν εντελώς αυτά τα οικοδομήματα. Λίγα μόνο ίχνη σώζονται σε διάφορα μέρη, ενώ έχει αναστηλωθεί η μεσαιωνική έπαυλη στα Κουκλιά της Πάφου, που στεγάζει σήμερα τοπικό Μουσείο.

Μεταξύ των διαφόρων τεχνών που είχαν ακμάσει κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας αναφέρουμε την κεντητική, την υφαντική, την αγγειοπλαστική και την μικροτεχνία. Σώζονται διάφορα πολύ ενδιαφέροντα είδη μικροτεχνίας και μεταλλουργίας, όπως και αγγειοπλαστικής. Μεταξύ των ειδών της αγγειοπλαστικής ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν πιάτα με παραστάσεις στο εσωτερικό τους, όπως και κύπελλα κι άλλα είδη, βασικά του τύπου Sgraffito. Η τεχνική διακόσμησης των αγγείων πετύχαινε με το διπλό ψήσιμο τους. Διάφορα εκθέματα της περιόδου της Φραγκοκρατίας μπορεί να δει ο ενδιαφερόμενος στο Μεσαιωνικό Μουσείο που στεγάζεται στο κάστρο της Λεμεσού.

Ένας άλλος τομέας, που μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο των τεχνών της περιόδου της Φραγκοκρατίας, είναι εκείνος των νομισμάτων. Όπως είναι γνωστό, στην Κύπρο το δικαίωμα κοπής νομισμάτων είχε μόνο ο βασιλιάς. Απαγορευόταν αυστηρά η κοπή νομισμάτων από φεουδάρχες. Δεν είναι βέβαιο εάν όλοι οι Λουζινιανοί βασιλιάδες έκοψαν δικά τους νομίσματα ο καθένας. Σώζονται όμως αρκετά νομίσματα των περισσότερων βασιλιάδων, διαφόρων αξιών. Οι συνήθεις παραστάσεις στα νομίσματα τους ήταν ο ίδιος ο βασιλιάς ένθρονος στη μια όψη, κρατώντας τα σύμβολα της βασιλικής του εξουσίας, ενώ στην πίσω όψη υπήρχε, σε συνδυασμούς, το σύμβολο του σταυρού (ένας μεγάλος σταυρός και τέσσερις μικρότεροι στις ισάριθμες πλευρές) ή το οικόσημο των Λουζινιανών.

Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας υφίστατο σοβαρότατο πρόβλημα ελληνικής εκπαίδευσης, λόγω των διωγμών που υπέστη ο κύριος ως τότε φορέας της, δηλαδή η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου. Εξάλλου και η Λατινική Εκκλησία εκπροσωπούσε, στον μεγαλύτερο βαθμό, την αντίστοιχη εκπαίδευση που όμως ούτε αυτή άνθησε στην Κύπρο ιδιαίτερα, προφανώς λόγω αδιαφορίας του δικού της κύριου φορέα.

Η ελληνική εκπαίδευση επλήγη κι από το γεγονός ότι οι κυρίαρχοι ήταν τώρα γαλλόφωνοι που φυσικά δεν έδειξαν κανένα απολύτως ενδιαφέρον στο να «επενδύσουν» στη γλώσσα των δουλοπάροικων. Επλήγη ακόμη η ελληνική γλώσσα κι από το γεγονός ότι οι αστοί, οι έμποροι και άλλοι που ζούσαν στην Κύπρο (δηλαδή οι άνθρωποι που είχαν στα χέρια τους την οικονομία του τόπου) ήταν επίσης όχι ελληνόφωνοι. Το πρόβλημα της γλώσσας θίγει ο μεσαιωνικός χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιράς:

Και διατί δύο φυσικοί άφέντες εἶνε εἰς τόν κόσμον, ὁ ἕνας κοσμικός καί ὁ ἄλλος πνευματικός, τούς εἶχεν τό νησακιν τοῦτον, τόν βασιλέαν τῆς Κωνσταντινόπολις καί τόν πατριάρχην τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, πρὶν τὴν πάρουν οἱ Λατῖνοι διὰ τοῦτον ἦτον χρῆσι νά ξεύρωμεν ρωμαϊκά καθολικά διὰ νά πέψουν γραφές τοῦ βασιλέως, καί συριάνικα σωστά καί οὕτως ἐμαθητεῦγαν τὰ παιδιὰ τους, καί τό σύγκριτον οὕτως ἐδιάβαινεν μέ τὰ συριάνικα καί ρωμαϊκά, ὡς που καί 'πῆραν τόν τόπον οἱ Λαζανιάδες καί ἀπό τότες ἀρκέψα νά μαθάνουν φράνγκικα, καί βαρβαρίσαν τὰ ρωμαϊκά, ὡς γοιόν καί σήμερον καί γράφομεν φράνγκικα και ρωμαϊκά, ὅτι εἰς τόν κόσμον δέν ἡ ξεύρουν ἴντα συντυχάννομεν... (Λ. Μαχαιράς, Χρονικόν, παρ. 158).

Η παράγραφος αυτή του Λεοντίου Μαχαιρά είναι πολύ σημαντική από την άποψη του πώς οι Κύπριοι έβλεπαν τότε το όλο ζήτημα της εκπαίδευσης. Πριν από την περίοδο της Φραγκοκρατίας, δηλαδή κατά τα Βυζαντινά χρόνια, οι Κύπριοι αναγνώριζαν δυο «φυσικούς

αφέντες», λέγει ο χρονογράφος, έναν κοσμικό, τον αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης, κι έναν πνευματικό, τον πατριάρχη Αντιοχείας (είναι παράξενο που αναφέρεται ως πνευματικός αρχηγός ο πατριάρχης Αντιοχείας, αλλ' εξηγείται από το ότι η Κύπρος υπαγόταν διοικητικά στο βυζαντινό θέμα της Ανατολής, με έδρα την Αντιόχεια). Γι' αυτό, λέγει ο χρονογράφος, ήταν ανάγκη να γνωρίζουν οι Κύπριοι ελληνικά και συριακά (αραβικά;) προκειμένου να επικοινωνούν με την Κωνσταντινούπολη και με την Αντιόχεια. Και αυτά μάθαιναν τα παιδιά. Αλλά μετά την κατάληψη της Κύπρου από τους Λουζινιανούς άρχισαν να διδάσκονται τα «φράγκικα» (=η γαλλική), οπότε «βαρβαρίσαν» τα ελληνικά, κι ο κόσμος μιλούσε κι έγραφε πλέον και ελληνικά και γαλλικά ανάμεικτα.

Εξάλλου αυτό το μπαστάρδεμα της ελληνικής γλώσσας είναι εμφανέστατο και στο κείμενο του Λεοντίου Μαχαιρά και στο κείμενο του Γεωργίου Βουστρωνίου και στις Ασσίζες.

Ωστόσο ο λαός εξακολουθούσε να ομιλεί την ελληνική του γλώσσα, έστω και εμπλουτισμένη με πολλές ξένες λέξεις λατινικής ρίζας, μεταποιημένες σε ελληνικούς τύπους (που αρκετές απαντώνται μέχρι σήμερα, καθιερωμένες έκτοτε στην ελληνική γλώσσα).

Ο καλόγερος de Verona, που είχε επισκεφθεί την Κύπρο το 1335, γράφει ότι όλοι οι άνθρωποι στην Κύπρο μιλούν την ελληνική, καταλαβαίνουν καλά την αραβική και τη γαλλική, αλλά βασικά χρησιμοποιούν την ελληνική.

Κι ο Γερμανός ιερέας L. von Suchen, που επισκέφθηκε την Κύπρο μεταξύ του 1336 και του 1341, μας δίνει την ακόλουθη εικόνα:

Υπάρχουν ακόμη πολύ πλούσιοι έμποροι και αυτό δεν είναι περίεργο αφού η Κύπρος είναι η πιο μακρινή από τις χριστιανικές χώρες και έτσι όλα τα καράβια και όλα τα εμπορεύματα, όποια και να είναι και από όποιο μέρος της θάλασσας κι αν έρχονται, πρέπει αναγκαστικά να περάσουν από την Κύπρο. Προσκυνητές από κάθε χώρα που ταξιδεύουν στις χώρες πέρα από τη θάλασσα [=στην Ανατολή], πρέπει να κάνουν σταθμό στην Κύπρο. Και οι γλώσσες κάθε έθνους που βρίσκεται κάτω από τον ουρανό ακούγονται και διαβάζονται και ομιλούνται. Και όλες διδάσκονται σε ειδικά σχολεία.

Ο ταξιδιώτης αυτός μας δίνει την εικόνα μιας κοσμοπολίτικης Κύπρου στην οποία συνωθούνταν οι ποικίλοι κάτοικοι της μαζί με τους συνεχείς πρόσκαιρους ταξιδιώτες μεταξύ Ανατολής και Δύσης, όπου λειτουργούσαν και ειδικά σχολεία για σπουδαστές διαφορετικών εθνικοτήτων.

Παρά το ότι οι κυρίαρχοι ήταν γαλλόφωνοι, η ελληνική γλώσσα χρησιμοποιείτο συχνά ακόμη κι ως επίσημη γλώσσα του βασιλείου, εξ ανάγκης αφού η μάζα του λαού ομιλούσε την ελληνική, αλλά και σε περιπτώσεις επαφών και αλληλογραφίας με γειτονικές χώρες.

Οι επισκοπές συντηρούσαν σχολεία αλλά αυτά δεν μπόρεσαν να γίνουν σημαντικά εκπαιδευτικά κέντρα. Μάλιστα στα 1248 ο παπικός ληγάτος Όδων ντε Σιατερώ επέκρινε αυστηρά την αμέλεια των Λατίνων επισκόπων να εφαρμόσουν τις σχετικές προς την εκπαίδευση εντολές. Σχολές λειτουργούσαν και στα μοναστήρια.

Η ελληνική εκπαίδευση ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Αν κρίνουμε από μια αναφορά του Λεοντίου Μαχαιρά, ότι ο πατέρας του Σταυρινός ήταν «λόγιος» κι ότι γνώριζε «εξ ακοής πολλήν θεολογίαν», μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα Ορθόδοξα μοναστήρια και οι εναπομείνουσες επισκοπές δίδασκαν ελάχιστα πράγματα από εκκλησιαστικά κείμενα. Το φαινόμενο δεν ήταν ασυνήθιστο σχεδόν μέχρι πρόσφατα στην Κύπρο, όπου γέροι ιερείς και ψάλτες γνώριζαν από μνήμης και «εξ ακοής» ολόκληρη τη θεία λειτουργία, ενώ δεν γνώριζαν γραφή και ανάγνωση.

Ελάχιστοι Κύπριοι ήταν μορφωμένοι κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, κι αυτοί ήταν εκείνοι που προσεταιρίστηκαν τους Φράγκους κυριάρχους. Ξεχωρίζει βέβαια ο φιλόσοφος Γεώργιος Λαπίθης, φίλος του βασιλιά Ούγου Δ'. Και βέβαια οι δυο χρονογράφοι, Λεόντιος Μαχαιράς και Γεώργιος Βουστρώνιος που κι αυτοί βρίσκονταν στην υπηρεσία των Φράγκων. Τα ρεύματα που επικρατούσαν στην Ευρώπη έφθαναν μέχρι την Κύπρο, όπως ο Πετραρχισμός (επηρεασμός από τον Ιταλό ποιητή Πετράρχη), όπως εκφράζεται και στη συλλογή ερωτικών ποιημάτων (Ρίμες Άγάπης), άγνωστου συγγραφέα.

Αλλ' εάν η ελληνική εκπαίδευση δεν μπορούσε να είναι σημαντική, εξαιτίας των συνθηκών, ωστόσο ζούσαν η θρησκευτική παράδοση και η λαϊκή και δημοτική ποίηση. Οι πολλές βυζαντινές παραδόσεις αλλά και τα τραγούδια του ηρωικού ακριτικού κύκλου συνέχισαν να μεταδίδονται από στόμα σε στόμα κι όχι μόνο επέζησαν μέσα στον προφορικό λόγο αλλά κι εμπλουτίστηκαν ακόμη περισσότερο. Εξάλλου, ανεξάρτητα από το επίπεδο της εκπαίδευσης, ο λαϊκός δημιουργός κι ο τροβαδούρος, όπως κι ο αυτοδίδακτος λαϊκός οργανοπαίκτης, υπήρχαν πάντοτε, εφόσον υφίστατο η ανάγκη να τραγουδηθούν οι χαρές και οι λύπες, οι πόθοι, οι ελπίδες αλλά και τα βάσανα του λαού. Και τα βάσανα ήταν πάρα πολλά, συνεπώς κι οι ελπίδες πολύ μεγάλες. Τα μοιρολόγια, τα τραγούδια της δουλειάς, τα τραγούδια της χαράς (του γάμου, της διασκέδασης), κι ο χορός που επίσης εκφράζει το συναίσθημα, αποτελούσαν αναπόσπαστο μέρος της ζωής των Κυπρίων. Αρκετά δημιουργήματα της λαϊκής και δημοτικής ποίησης επέζησαν και κάποτε κατεγράφησαν και σώθηκαν. Πάρα πολλά άλλα χάθηκαν οριστικά.

Η οικονομία της Κύπρου βασιζόταν, καθ' όλη την περίοδο της Φραγκοκρατίας, αφενός στο εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης και αφετέρου στη γεωργία και στα διάφορα είδη που παρήγε το νησί.

Το εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης ήταν μια τεραστίων διαστάσεων εργασία που ελεγχόταν από δυνάμεις της εποχής, όπως η Βενετία, η Γένουα, η Ισπανία, κ.α. Οι δυνάμεις αυτές αντιπροσωπεύονταν στη μεσαιωνική Κύπρο από ισχυρές παροικίες που είχαν αποκτήσει πολλά δικαιώματα και προνομιακή μεταχείριση και που εξαρτιόνταν και κατευθύνονταν από τις μητροπόλεις τους. Πλήθος προϊόντων από την Εγγύς, τη Μέση, αλλά και την μυστηριώδη μακρινή Ανατολή, έφθαναν με καραβάνια στην Αίγυπτο ή στην Παλαιστίνη ή στη Συρία, κι απ' εκεί με καράβια - και μέσω Κύπρου - διοχετεύονταν στην Ευρώπη. Και το αντίθετο δρομολόγιο γινόταν με τα ευρωπαϊκά προϊόντα που διοχετεύονταν στην τεράστια ανατολική αγορά. Η διαδικασία αυτή συσσωρεύει τεράστιο πλούτο στον ενδιάμεσο σταθμό, που ήταν η Κύπρος.

Ο Λεόντιος Μαχαιράς αναφέρει την περίπτωση δυο εμπόρων στην Αμμόχωστο, των αδελφών Λαχα- Νεστούρη (προφανώς των κτιτόρων της εκκλησίας των Νεστοριανών στην πόλη αυτή), που τόσοσ ήταν ο πλούτος τον οποίο είχαν συσσωρεύσει, ώστε έκαναν δώρο στον βασιλιά και στην πολυπληθή ακολουθία του ολόκληρα φορτία από πολύτιμα πετράδια χωρίς καθόλου να επηρεαστεί η περιουσία τους. Σε μια άλλη περίπτωση, όταν έφθασε στην Αμμόχωστο ένας καπετάνιος για να πωλήσει ένα τεράστιας αξίας πετράδι, ένας των δυο αδελφών εμπόρων το κοπάνισε, το έκανε σκόνη και το έβαλε ως άρτυμα στο φαγητό που προσέφερε στον καπετάνιο. Όταν μάλιστα αυτός διαμαρτυρήθηκε, ο έμπορος όχι μόνο τον αποζημίωσε αμέσως αλλά αγόρασε κι ολόκληρο το καράβι του.

Η Αμμόχωστος όμως, ως κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, παράκμασε μετά την αποκοπή της από το βασίλειο, όταν καταλήφθηκε από τους Γενουάτες (1373 και εξής).

Φυσικά η διεξαγωγή τόσο εκτεταμένου εμπορίου ήταν κίνητρο για την πειρατεία που επίσης ανθούσε στις θάλασσες γύρω από την Κύπρο. Ακόμη, τα τεράστια οικονομικά συμφέροντα των

εμπορευόμενων είχαν και σοβαρότατες πολιτικές προεκτάσεις και επηρέαζαν αποφασιστικά τις εξελίξεις. Όχι σπάνια, εμπορικές δυνάμεις όπως η Βενετία επενέβαιναν ως μεσολαβητές μεταξύ των βασιλιάδων της Κύπρου και των Μωαμεθανών σουλτάνων για σύναψη ειρήνης ή για τερματισμό συγκρούσεων, αφού η πολεμική ατμόσφαιρα δεν ευνοούσε τις εμπορικές δραστηριότητες. Μάλιστα σε μια περίπτωση, όταν ο βασιλιάς Πέτρος Α' ετοίμαζε μια νέα εκστρατεία κατά των Μωαμεθανών, οι Βενετοί όχι μόνο εμπόδισαν την ενίσχυση του από τη Δύση αλλά προσφέρθηκαν να του καταβάλουν όλα τα έξοδα που είχε κάνει για την ετοιμασία της εκστρατείας, προκειμένου να την ματαιώσει.

Τέτοιες εκστρατείες ήταν, βέβαια, πολυδάπανες, και καταφυγή ήταν πάντοτε ο λαός. Ο Λεόντιος Μαχαιράς και πάλι αναφέρει μια πολύ χαρακτηριστική περίπτωση κατά την οποία ο βασιλιάς Πέτρος Α', έχοντας ανάγκη από χρήματα, άρχισε να πωλάει στον υπόδουλο λαό την ελευθερία του:

έσυνγκατέβην ὁ ρήγας νά λευτερώσῃ ἀπό τούς περπεριάριδες εἴ τις νά θελήσῃ, μέ τοιοῦτον, ὅτι νά δώσῃ πασαεῖς διά τό κορμίν του καί τήν γυναῖκαν του καί διά τά παιδιά του τ' ἀνήλικα χιλιάδες β' ἄσπρα τῆς Κύπρου καί ἐσυμπάψαν πολλοί, καί ἐσυμπίασεν λογάριν πολλύν καί ἄντα δέν εἶχα νά δώσουν δύο χιλιάδες ἐπαρκατέβασεν τά,αω', καί ἐκατέβαινεν ὀλλίγον του κατ' ὀλλίγου ὡς τά ὀνομίσματα ,α πασαεῖς μέ τήν συμβίαν του καί μέ τά παιδιά του τ' ἀνήλικα... (Λ. Μαχαιράς, Χρονικόν, παρ. 157).

Γίνονταν, λοιπόν, κι εκπτώσεις! Γιατί, όπως μας λέγει ο χρονογράφος, στην περίπτωση αυτή η τιμή γι' απόκτηση της ελευθερίας ανερχόταν στις 2.000 άσπρα βυζάντια της Κύπρου. Όταν ο λαός δεν είχε πλέον τόσα χρήματα για ν' αγοράσει ελευθερία, η τιμή κατήλθε στα 1.900 και συνέχισε να κατέρχεται, ώσπου κατέληξε στα 1.000 βυζάντια οικογενειακώς!

Ήταν κι αυτός ένας τρόπος για να κυκλοφορεί το χρήμα. Σ' ό,τι δε αφορούσε τα παραγόμενα προϊόντα, αυτά ήταν πολλά και διάφορα. Τα δημητριακά, βέβαια, καλλιεργούνταν πάντοτε στην Κύπρο και ιδίως στη μεγάλη κεντρική πεδιάδα. Τα αμπέλια ήταν μια άλλη από τις κύριες καλλιέργειες της Κύπρου και το παραγόμενο κυπριακό κρασί εκτιμάτο πολύ στην Ευρώπη. Υπήρχαν επίσης εκτεταμένες φυτείες ζαχαροκάλαμου, απ' όπου παραγόταν ζάχαρη. Κατάλοιπα εργοστασίων παραγωγής ζάχαρης υπάρχουν στο Κολόσσι, στη γειτονική του Επισκοπή, στα Κουκλιά της Πάφου. Καλλιεργείτο επίσης το βαμβάκι, ενώ παράγονταν και πολλά χαρούπια. Υπήρχαν, ακόμη, κι αρκετά άλλα εμπορεύσιμα είδη που παράγονταν στην Κύπρο, από το αλάτι (που είχε και ειδική φορολογία) μέχρι το λουλάκι, το ριζάρι, το μετάξι, το μαλλί, το λινάρι, το καννάβι, μέχρι ακόμη τα ξυδάτα αμπελοπούλια και, βέβαια, τα περίφημα κυπριακά υφαντά.

Ωστόσο η οικονομία πληττόταν συχνά από διάφορες αιτίες: από επιδρομές τεραστίων σμηνών ακρίδων που κατέστρεφαν τη γεωργική παραγωγή ή από φυτικές ασθένειες για τις οποίες δεν υπήρχαν τα μέσα καταπολέμησης, κι από τη διάθεση του καιρο ύ επίσης από τις συχνές επιδημίες που αποδεκάτιζαν τον πληθυσμό και κυρίως τον ντόπιο (και οικονομικά ενεργό) πληθυσμό που δεν μπορούσε να μετακινείται σε πιο υγιεινές περιοχές τέλος, από τους πολέμους και ιδίως από τις επιδρομές κατά της Κύπρου που σήμαιναν λεηλασίες, πυρπολήσεις, σφαγές.

Ωστόσο γενικά η κατάσταση ήταν πολύ καλύτερη απ' ό,τι κατά την ακολούθησα περίοδο της Βενετοκρατίας. Οι Λουζινιανοί ενδιαφέρθηκαν (με τον δικό τους τρόπο και σύμφωνα προς τα έθιμα της εποχής των) για την ευημερία της Κύπρου επειδή η Κύπρος αποτελούσε ένα βασίλειο κι αυτό το βασίλειο ήταν το δικό τους (και δεν είχαν άλλο). Σε μια περίπτωση μεγάλης επιδημίας πανούκλας που εξολόθρευε τον πληθυσμό, ο βασιλιάς Ιάκωβος Α' κατέφυγε μαζί μ'

όλη την οικογένειά του στο μοναστήρι του Μαχαιρά εκεί όμως, μας λένε τα χρονικά, συλλογίστηκε πως δεν ήταν δυνατό να βασιλεύει εάν δεν επρόκειτο να έχει υπηκόους, κι έτσι επέστρεψε στη Λευκωσία όπου ηγήθηκε μεγάλης λιτανείας.

Ενετοκρατία

Η Αικατερίνη Κορνάρο γεννήθηκε το 1454 στη Βενετία και ήταν κόρη της γνωστής και μεγάλης οικογένειας Κορνάρο. Η οικογένειά της είχε για χρόνια δεσμούς με την Κύπρο, ιδιαίτερα εμπορικούς.

Το 1468 ο Βασιλιάς Ιάκωβος Β΄ παντρεύτηκε την Αικατερίνη. Πλέον οι Βενετοί, μπορούσαν να έχουν ιδιαίτερα προνόμια με την Κύπρο. Το 1473 ο Βασιλιάς Ιάκωβος Β΄ πεθαίνει και στη διαθήκη του ορίζει αντιβασιλέα του θρόνου τη Βασίλισσα η οποία ήταν έγκυος. Το 1473 γεννιέται ο γιος της και διάδοχος του θρόνου, ο οποίος πέθανε σε βρεφική ηλικία. Έτσι η Αικατερίνη, κυβέρνησε την Κύπρο από το 1474 μέχρι το 1489.

Αναγκάστηκε να παραδώσει τη διοίκηση του κράτους στους Βενετούς και εγκατέλειψε την Κύπρο στις 14 Μαρτίου 1489.

Οι Βενετοί, που διαδέχθηκαν τους Φράγκους στην Κύπρο, είχαν ν' αντιμετωπίσουν τον ορατό κίνδυνο των Τούρκων, γι' αυτό πρωταρχικός τους σκοπός ήταν η καλύτερη οργάνωση της άμυνας. Τα κυριότερα αρχιτεκτονικά τους έργα ήταν οχυρωματικά. Για την κατασκευή των έργων αυτών επιστρατεύθηκε το 80% περίπου του ντόπιου πληθυσμού που αυτή την περίοδο πέρασε τρομερές δοκιμασίες με αποτέλεσμα ένα τμήμα του να μεταναστεύσει.

Η ουσιαστικότερη αλλαγή έγινε στη Λευκωσία, η οποία εξακολουθούσε να είναι πρωτεύουσα του νησιού. Η αλλαγή συνίστατο στην κατεδάφιση όλων των μέχρι τότε οχυρώσεων των Λουζινιανών και στην ανέγερση εντελώς νέων. Οι νέες οχυρώσεις περιόριζαν σημαντικά την έκταση της πόλης, ώστε να ενισχυθεί καλύτερα η αμυντική της ικανότητα. Πάρα πολλά κτίρια που βρίσκονταν έξω από την περίμετρο των νέων οχυρώσεων που επρόκειτο να ανεγερθούν, κατεδαφίστηκαν επίσης και τα υλικά τους χρησιμοποιήθηκαν για τις νέες οχυρώσεις. Τα νέα τείχη της Λευκωσίας σχεδιάστηκαν από τον γνωστό στρατιωτικό μηχανικό Giulio Savorgnano το 1567, ο οποίος επέβλεπε και την κατασκευή τους. Σ' αντίθεση με τις προγενέστερες οχυρώσεις των Λουζινιανών τα νέα τείχη της Λευκωσίας είχαν κυκλικό σχήμα με περίμετρο 4,5 χμ. Είχαν 11 προμαχώνες, σε ίσες μεταξύ τους αποστάσεις, και για την ανέγερσή τους υιοθετήθηκαν οι νέες ανακαλύψεις της αμυντικής τέχνης όπως η δημιουργία μιας μαλακής επιφάνειας στο πάνω μέρος των τειχών που βρίσκεται ψηλότερα από το επίπεδο βολής της γύρω περιοχής, ώστε να απορροφώνται οι μπάλες των κανονιών κι όχι να χτυπούν πάνω στην πέτρα προκαλώντας της ζημιές. Επίσης οι δυο από τις τρεις πύλες των νέων τειχών, η δυτική πύλη Σαν Ντομένικο ή πύλη Πάφου και η ανατολική πύλη Τζουλιάννα ή πύλη Αμμοχώστου, τοποθετήθηκαν για περισσότερη ασφάλεια πίσω από τις καμπύλες των προμαχώνων, σ' αντίθεση με ό,τι γινόταν μέχρι τότε, δηλαδή την τοποθέτηση της πύλης στο μέσο του τείχους, μεταξύ δυο προμαχώνων, όπως η πύλη της Κερύνειας. Παρά την επίσπευση των εργασιών, τα νέα τείχη της πρωτεύουσας δεν είχαν συμπληρωθεί εντελώς ως το 1570, οπότε αντιμετώπισαν τους Τούρκους.

Σημαντικές εργασίες ενίσχυσης των υφισταμένων οχυρώσεων έκαναν οι Βενετοί στα τείχη Αμμοχώστου, όπου εργάστηκε ένας άλλος γνωστός στρατιωτικός μηχανικός, ο Σαν Μικέλι. Η

Αμμόχωστος διέθετε τις ισχυρότερες οχυρώσεις όταν εισέβαλαν οι Τούρκοι στην Κύπρο, γι' αυτό κι ήταν η μοναδική κυπριακή πόλη που μπόρεσε να κρατήσει μια επική άμυνα 11 περίπου μηνών και ν' αποκρούσει τρομακτικές κι αλλεπάλληλες επιθέσεις με μεγάλη επιτυχία. Η πόλη αυτή δεν κατελήφθη με έφοδο, αλλά συνθηκολόγησε και παραδόθηκε ύστερα από παντελή έλλειψη εφοδίων.

Ενισχύθηκαν επίσης από τους Βενετούς και τα κάστρα της Κερύνειας και της Λεμεσού. Ο τρόπος επέμβασης των Βενετών στα οχυρά των Φράγκων ήταν ουσιαστικά η επένδυσή τους με βαριά προχώματα που εξωτερικά επενδύονταν με πέτρα. Τα οχυρά εκείνα που δεν ήταν δυνατό να επανδρωθούν ικανοποιητικά, δεν περιλήφθηκαν στο γενικό αμυντικό πρόγραμμα των Βενετών και καταστράφηκαν. Κτίστηκαν όμως σε ορισμένα σημαντικά σημεία μερικοί πύργοι - παρατηρητήρια. Απ' αυτούς διασώθηκαν και υφίστανται σήμερα οι πύργοι στην Πύλα, στο Κίτι, στην Αλαμινό, ενώ υπολείμματά τους υπάρχουν στον Ακάμα και στην Αμαθούντα. Οι πύργοι αυτοί είναι τριώροφοι, με το ισόγειο τελείως κλειστό.

Γενικά η οχυρωματική αρχιτεκτονική των Βενετών στην Κύπρο ακολούθησε τα πρότυπα του εκμοντερνισμένου αμυντικού συστήματος της ιταλικής στρατιωτικής αρχιτεκτονικής του 16ου.

Τα Οθωμανικά Χρόνια

Μετά την κατάληψη της από τους Οθωμανούς η πόλη ερειπώθηκε. Ξένοι περιηγητές που την επισκέφθηκαν αναφέρονται στα μεγάλα τείχη της τα οποία ήταν μισογκρεμισμένα, στους λιγοστούς κατοίκους και τα μεγάλα αλλά εγκαταλελειμμένα σπίτια. Οι κυριότερες λατινικές εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά. Είχε κήπους με εσπεριδοειδή και φοινικίες και για να μπει κανείς στην πόλη έπρεπε να περάσει μια από τις τρεις πύλες που άνοιγαν με την ανατολή και έκλειναν με τη δύση του ήλιου.

Η Λευκωσία ήταν έδρα του Πασά, του Έλληνα Αρχιεπισκόπου, του Δραγουμάνου και του Καδή. Ήταν επίσης εμπορικό κέντρο παρόλο που οι περισσότεροι Έλληνες και Λατίνοι κάτοικοι της την εγκατέλειψαν για να εγκατασταθούν στην Λάρνακα ή μετανάστευσαν στο εξωτερικό.

Η Λευκωσία άρχισε να βρίσκει την παλιά της αίγλη περί τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν η διοίκηση της νήσου γενικά έγινε πολύ πιο χαλαρή.

Οι νέοι κατακτητές της Κύπρου, γνωρίζοντας ότι κάποια ευημερία του ντόπιου πληθυσμού θα σήμαινε γι' αυτούς έσοδα, έδωσαν στους κατοίκους του νησιού δικαιώματα που δεν είχαν προηγουμένως σαν δουλοπάροικοι. Τέτοια δικαιώματα ήσαν εκείνο της αγοράς κι απόκτησης γης, της άσκησης των θρησκευτικών τους καθηκόντων και, μετά το 1660, της αναγνώρισης εθναρχικής ιδιότητας στον Ορθόδοξο αρχιεπίσκοπο. Αυτά είχαν τον αντίκτυπό τους και στον τομέα της αρχιτεκτονικής δημιουργίας. Έτσι, μεταξύ άλλων, ο ντόπιος πληθυσμός αρχίζει να κτίζει πάλι τα δικά του εκκλησιαστικά οικοδομήματα. Ταυτόχρονα παραμένουν έστω και αλλοιωμένα, τα μεσαιωνικά και αναγεννησιακά κτίρια των περασμένων αιώνων, εξαιτίας της πολιτικής των Οθωμανών να επαναχρησιμοποιούν στις κατακτημένες περιοχές της αυτοκρατορίας τους τα σημαντικά κτίσματα των προκατόχων τους.

Παράλληλα ανεγείρονται και νέα κτίρια, ειδικά κατά τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας, που συμπίπτουν με την ωρίμανση του οθωμανικού κλασσικού αρχιτεκτονικού ρυθμού.

Εκεί που παρουσιάζεται ουσιαστική αλλαγή από τις προηγούμενες δυο περιόδους, είναι στην οργάνωση των αστικών κέντρων, αποτέλεσμα της μεγάλης διάστασης που υπήρχε μεταξύ της δυτικής και της ισλαμικής κοσμοθεωρίας στην αντίληψη της πόλης.

Η Λευκωσία εξακολουθεί να είναι το διοικητικό κέντρο του νησιού και η πόλη περιορίζεται μέσα στα όρια που καθορίζουν τα βενετικά τείχη της. Διατηρεί τους ίδιους άξονες, με μειωμένο όμως βαθμό οργάνωσης. Οι Οθωμανοί προσαρμόζουν το διοικητικό και θρησκευτικό τους κέντρο στις ηθικές αρχές και στον τρόπο ζωής του ισλαμικού πολιτισμού. Αρνούνται τη μνημειακή μεγαλοπρέπεια και την ανοικτή κοινωνική ζωή στους δρόμους και στις πλατείες που χάνονται τώρα κάτω από τα νέα οικοδομικά σύνολα των κοινωφελών κτισμάτων που η οθωμανική παράδοση τα τοποθετεί γύρω από τους χώρους λατρείας. Σε αντίθεση, το παζάρι ακμάζει τώρα και αποτελεί όχι μόνο τον οικονομικό πυρήνα της πόλης αλλά και το κοινωνικό της κέντρο. Η ίδια η πόλη συνεχίζει να λειτουργεί πιο έντονα παρά πριν, με χωριστούς «μαχαλάδες» ανάλογα με τη θρησκεία, την εθνικότητα και την κοινωνική τάξη των κατοίκων της.

Στον τομέα των οχυρώσεων οι Τούρκοι έκαναν πρόχειρες επιδιορθώσεις στα υφιστάμενα οχυρωματικά έργα, όπως σ' αυτά της Λευκωσίας και της Αμμοχώστου όπου πρόσθεσαν προχώματα στους προμαχώνες, ανύψωσαν το επίπεδο της τάφρου και έκαναν επεμβάσεις στις πύλες, κυρίως σε εκείνες των τειχών της Λευκωσίας. Παράλληλα προσπάθησαν να ενισχύσουν τις άλλες παραλιακές πόλεις με κάστρα, κτίζοντας καινούργια ή συμπληρώνοντας τα παλαιά ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούνται και σαν φυλακές. Επεμβάσεις έγιναν στο κάστρο της Λεμεσού ενώ το 1592 κτίστηκε εκείνο της Πάφου το οποίο περιέλαβε κι απομεινάρια του ενός από τους δυο πύργους των Λουζιανών.

Τα σημαντικότερα διοικητικά κτίρια βρίσκονταν στη Λευκωσία όπου διέμεναν τόσο ο Τούρκος κυβερνήτης όσο και οι αξιωματούχοι του ορθόδοξου κλήρου. Η έδρα του Τούρκου διοικητή, το κονάκι, βρισκόταν στη σημερινή πλατεία Ατατούρκ κι ήταν το ίδιο μεγαλόπρεπο μεσαιωνικό κτίριο που στέγασε τους τελευταίους Λουζιανούς βασιλιάδες και τους Βενετούς κυβερνήτες της Κύπρου. Το ορθόδοξο αρχιεπισκοπικό μέγαρο, δίπλα από τον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη, είναι ένα μεγαλόσπιτο κτισμένο στα ερείπια γοθτικού οικοδομήματος. Κατά καιρούς του έγιναν πολλές επεκτάσεις και επισκευές και κυρίως το 1720. Ο στρατώνας της πρωτεύουσας βρισκόταν πάνω στα τείχη, δίπλα στην πύλη Πάφου. Οι φυλακές της πόλης στεγαζόνταν στην αριστερή πτέρυγα του κονακιού του Τούρκου κυβερνήτη, ενώ σαν φυλακή αναφέρεται κι ένα άλλο πετρόκτιστο κτίριο στην περιοχή του αρχοντικού του Χατζηγιωργάκη Κορνέσιου.

Τα αστικά κέντρα και ειδικά η Λευκωσία διατηρούσαν μέχρι τις αρχές του 17ου αιώνα τον δυτικό χαρακτήρα που πήραν από τους Φράγκους κατακτητές με πλατιούς δρόμους και πλατείες. Αργότερα προστίθενται σ' αυτές από τους Τούρκους πολλά στοιχεία χαρακτηριστικά της ισλαμικής κοσμοαντίληψης και των νέων συνθηκών που δημιουργήθηκαν. Οι δρόμοι γίνονται πολύ στενοί με πλάτος, πολύ συχνά, 2-3 μέτρα, με πέτρινα τόξα σε πολλά σημεία που ένωναν τις δυο πλευρές τους. Παρόλο που διατηρήθηκαν οι βασικοί άξονες της πόλης, οι στενοί δρόμοι έδιναν μια χαώδη εντύπωση. Δημιουργούνται οι διάφοροι «μαχαλάδες», κλειστά συμπλέγματα ανάλογα με την εθνικότητα, τη θρησκεία ή κοινωνική τάξη. Σ' αυτούς τους μαχαλάδες τα στενά δρομάκια χρησιμοποιούνταν σαν ιδιωτικός χώρος επέκτασης των σπιτιών, δίνοντας ασφάλεια και ιδιαιτερότητα στους κατοίκους. Ενώ η εσωτερική αυλή των σπιτιών χρησίμευε για τη ζωή της οικογένειας, ο δρόμος ήταν ο τόπος συνάντησης με τους γείτονες μέσα στα όρια του μαχαλά.

Ανάμεσα στα λαϊκά σπίτια, κτισμένα σε σειρές το ένα δίπλα στο άλλο, ξεχωρίζουν τα αρχοντικά που καταλαμβάνουν ολόκληρο τετράγωνο με εσωτερική αυλή. Ένα αξιόλογο δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής του 18ου αιώνα διατηρείται μέχρι σήμερα στην ενορία Αγίου Αντωνίου στην παλαιά Λευκωσία, που εκτός από την αρχιτεκτονική του σημασία είναι και αξιόλογο ιστορικό μνημείο. Πρόκειται για το αρχοντικό του Χατζηγιωργάκη Κορνέσιου, του σημαντικότερου δραγομάνου της Τουρκοκρατίας που έζησε από τα μέσα του 18ου αιώνα μέχρι το 1809, όταν αποκεφαλίστηκε από τους Τούρκους στην Κωνσταντινούπολη.

Με τη φρουριακή διαμόρφωση της τοιχοποιίας στις όψεις προς το δρόμο, ακολουθεί την οικιστική αρχιτεκτονική της μεταβυζαντινής τεχνικής, χαρακτηριστικής μετά τον 17ο αιώνα σε όλη την οθωμανική επικράτεια. Σε αντίθεση με τις εξωτερικές όψεις, το μεγαλύτερο τμήμα του ορόφου προς την εσωτερική αυλή αποτελείται από φέροντα ξύλινο σκελετό συμπληρωμένο με μικρές πέτρες και γύψο (ντολμά) ή από μπαγδατί, δηλαδή οριζόντια τεμάχια ξύλου τοποθετημένα πυκνά και στερεωμένα στον ξύλινο σκελετό με τα κενά γεμισμένα με γύψο.

Στις εξωτερικές όψεις είναι πολύ χαρακτηριστικά τα μικρά σιδερόφρακτα παράθυρα τοποθετημένα πολύ ψηλά στο ισόγειο σε σχέση με το επίπεδο του δρόμου. Ξεχωρίζει στη βόρεια πλευρά το κιόσκι, ξύλινος κλειστός εξώστης και η αψιδωτή είσοδος με πλούσιο γλυπτό διάκοσμο. Πάνω από αυτή υπάρχει εντοιχισμένη μαρμαρίνη πλάκα, πιθανόν από παλαιότερο κτίριο, με ανάγλυφες παραστάσεις, ανάμεσα στις οποίες δεσπόζει το λιοντάρι του Αγίου Μάρκου.

Οι όψεις του κτιρίου προς την αυλή, σε αντίθεση με τον φρουριακό χαρακτήρα του εξωτερικού, γίνονται πολύ ανάλαφρες χάρη σε ένα πολυσύνθετο σύμπλεγμα αψίδων που δημιουργούν ένα υπόστεγο διάδρομο και στις 3 πλευρές του κτιρίου, διατεταγμένου σε σχήμα Π.

Το αρχοντικό χωρίστηκε με τοίχο από βορρά προς νότο σε δυο μέρη κατά τα τέλη του 19ου αιώνα. Από αυτή την εποχή προέρχεται το μπαλκόνι στην πρόσοψη, παλαιότερα καλυμμένο, και η δεύτερη, λιγότερο επιβλητική, αψιδωτή είσοδος. Οι χώροι του ισόγειου ήταν βοηθητικοί, με στάβλους και κουζίνα στις δυο πλευρές της ανατολικής μικρής αυλής. Αντίθετα στον όροφο, στον οποίο μετά τον διαχωρισμό οδηγούν δυο ξύλινες σκάλες από την αυλή, βρίσκονται οι αντιπροσωπευτικοί χώροι. Την είσοδο του ορόφου αποτελεί μεγάλη αίθουσα με τεράστιο ξύλινο τόξο στο κέντρο που έχει το πλάτος της βόρειας πτέρυγας και ανοίγει με το κιόσκι στο δρόμο. Δίπλα στο κιόσκι βρίσκεται το «Τίμιο Ξύλο», το δωμάτιο στο οποίο φυλάγονταν τα οικογενειακά κειμήλια. Ένας διάδρομος οδηγεί από το δωμάτιο εισόδου στον «Οντά», αλλιώς γνωστό σαν «Ασπαστικό Οίκο» ή «Αρχοντικό». Σ' αυτό σώζεται ξυλόγλυπτο ζωγραφιστό ταβάνι και σε κόγχη στο βόρειο τοίχο, τοιχογραφία με παράσταση πόλης, κατά την παράδοση της Κωνσταντινούπολης. Σ' αυτή την αίθουσα, που έχει κτιστεί κατά τον τρόπο που συνηθιζόταν και σ' άλλες περιοχές του οθωμανικού κράτους, έτσι δηλαδή που να εξέχει σε πλάτος από το υπόλοιπο κτίριο για να δέχεται φως και αέρα και από τις 4 πλευρές, βρίσκονταν τα πορτραίτα του Χατζηγιωργάκη, του γιου του Τσελεπή Γιάγκου και της νύφης του Ιουλιανής (το γένος Βοντιτσιάνο).

Σύμφωνα με ιστορικές πηγές ο Χατζηγιωργάκης επισκέυασε το σπίτι αυτό το 1793, γεγονός που επιβεβαιώνει και μισοκατεστραμμένη επιγραφή στον εσωτερικό τοίχο της εισόδου. Επομένως πρέπει να υπήρχε εκεί παλαιότερο σπίτι που κτίστηκε νωρίτερα επί Τουρκοκρατίας, κρίνοντας από την τοιχοποιία και τη διάταξή του. Η παράδοση συνδέει το αρχοντικό με την ελληνική οικογένεια Ποδοκάταρο της οποίας ο τελευταίος απόγονος σκοτώθηκε κατά το 1570.

Το αρχοντικό του Χατζηγιωργάκη, γνωστό επίσης σαν «Το Κονάκι» κηρύχθηκε σε αρχαίο μνημείο κατά το 1935. Κατά το 1981, μετά το θάνατο της Ιουλιανής Πική, απογόνου της

αδελφής της Ιουλιανής, νύφης του Χατζηγιωργάκη, άρχισαν και συνεχίζονται από το Τμήμα Αρχαιοτήτων συστηματικές εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης του κτιρίου. Θρησκευτικά ιδρύματα υπήρχαν τόσο ισλαμικά όσο και χριστιανικά. Τα ισλαμικά μπορούν να διακριθούν σε δυο γενικές κατηγορίες: Η πρώτη περιλαμβάνει τα προϋπάρχοντα κτίρια, λατινικούς κυρίως ναούς, που υφίστανται ορισμένες μετατροπές ή και προσθήκες για να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες λατρείας. Γίνεται σ' αυτά η προσθήκη μιναρέδων εξωτερικά και μετατροπές εσωτερικά, κυρίως για καθορισμό της κατεύθυνσης προς τη Μέκκα, άσπρισμα των εσωτερικών τοίχων, επίστρωση των πατωμάτων με χαλιά για να γονατίζουν οι νέοι πιστοί κλπ. Τέτοια μνημεία που υπέστησαν μετατροπές είναι η Αγία Σοφία της Λευκωσίας που μετονομάζεται σε Σελιμέ τζαμί κι είναι το κυριότερο της πόλης, ο ναός της Αγίας Αικατερίνης, που μετονομάζεται σε Χαϊδάρ Πασά τζαμί, η Αγία Μαρία των Αυγουστίνων, που μετονομάζεται σε Ομεριέ τζαμί, ο Σταυρός του Μισσιρίκου, που μετονομάζεται σε Αραπλάρ τζαμί, ο Άγιος Νικόλαος στην Αμμόχωστο, που μετατρέπεται σε τζαμί στο όνομα του Λαλά Μουσταφά κ.α.

Η δεύτερη γενική κατηγορία περιλαμβάνει ισλαμικούς χώρους λατρείας, τζαμιά και τεκέδες, που κτίζονται αυτή την εποχή και που χωρίζονται σε δυο ομάδες ως προς τον αρχιτεκτονικό τους ρυθμό: Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει κτίσματα στον κλασικό οθωμανικό αρχιτεκτονικό ρυθμό που ακμάζει κατά το 16ο αιώνα και που είναι σαφώς επηρεασμένος από το βυζαντινό τρόπο κατασκευής, με έντονη τη χρήση θολοδομίας. Τα οικοδομήματα αυτά συνήθως αποτελούνται από ένα τετράγωνο χώρο με κεντρικό τρούλλο και 4 τεταρτοσφαίρια. Χαρακτηριστικά του τύπου αυτού είναι το Αράπ Αχμέτ τζαμί στη Λευκωσία (16ος – 17ος αι.), το Ακκουλέ τζαμί στην Αμμόχωστο (17ος αι.), και ο Χαλά Σουλτάν τεκές στην αλυκή της Λάρνακας, που είναι και ένα από τα πιο σημαντικά μέρη προσκυνήματος όλων των Μωαμεθανών. Η άλλη ομάδα περιλαμβάνει τα επιμήκη τζαμιά που χωρίζονται σε διάφορα τμήματα με οξυκόρυφα εγκάρσια τόξα που συγκρατούν τόσο τους πλαϊνούς τοίχους όσο και τις ξύλινες επικλινείς τους στέγες.

Κατά την περίοδο αυτή επαναδραστηριοποιείτε και η ναοδομία ή η οικοδόμηση εκκλησιών στη θέση παλαιότερων που είχαν καταστραφεί. Η εκκλησιαστική αρχιτεκτονική ακολουθεί, όσο της επιτρέπουν οι συνθήκες, τα μέσα και η οικονομική κατάσταση, τους τρόπους δομής του Βυζαντίου, με πρότυπα έργα παλαιότερων περιόδων, γ' αυτό και ονομάζεται μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική. Έτσι η εκκλησία της Χρυσαινιώτισσας στη Λευκωσία, για παράδειγμα, ξανακτίζεται το 1735 εκεί όπου την είχε κτίσει αρχικά, σύμφωνα με την παράδοση, η Ελένη Παλαιολογίνα.

Όμως οι οικονομικές δυσκολίες, αποτέλεσμα της οικονομικής καταπίεσης του λαού, οδήγησαν στην αναγκαστική απλούστευση των εκκλησιαστικών οικοδομημάτων τα οποία παρουσιάζουν και κάποιες ξένες επιδράσεις στη μορφή, ενώ αντίθετα κρατούνται σταθεροί οι τύποι των κατόψεων. Παράδειγμα είναι ο ναός του Αγίου Ιωάννη στη Λευκωσία, κτισμένος τον 17ο αιώνα, που παρουσιάζει κάτι το φρουριακό, με τα ψηλά αντερείσματα των εξωτερικών του τοίχων. Άλλες ξένες επιδράσεις στους ορθόδοξους ναούς εκδηλώνονται στην τοιχοδομία, στα περίθυρα και στην υιοθέτηση του οξυκόρυφου τόξου. Σ' αυτό τον φραγκοβυζαντινό ρυθμό ανήκουν, μεταξύ άλλων, οι εκκλησίες του Αγίου Μάμα στη Μόρφου, του Τρυπιώτη στη Λευκωσία κ.α. Οι ανάγκες κάποτε προστασίας από τον ξένο κατακτητή, είχαν σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία εσωστρεφών εκκλησιαστικών κτιρίων, με χαμηλή είσοδο, περιορισμό του αριθμού και του μεγέθους των παραθύρων, όπως η εκκλησία του Αγίου Σάββα στη Λευκωσία.

Όσον αφορά τα κτίρια δημόσιας χρήσης, σ' αυτά προστίθενται τα χάνια και τα τούρκικα λουτρά. Τα χάνια βρίσκονταν στα κέντρα των πόλεων ή και στα ενδιάμεσα δυο πόλεων όπου η απόσταση μεταξύ τους ξεπερνούσε το μονοήμερο ταξίδι, κι εξυπηρετούσαν τους κάθε λογής

ταξιδιώτες, τους αγωγιάτες και τους εμπόρους. Με την ανάπτυξη του εμπορίου, τα χάνια προσφέρονταν και σαν χώροι χοντρικής πώλησης εμπορευμάτων. Χαρακτηριστικότερο αρχιτεκτονικό δείγμα μεγάλου χανιού είναι το Būyūk Khan (Μεγάλο Χάνι) της Λευκωσίας που κτίστηκε το 1572 από τον Μουσαφέρ πασά και σώζεται μέχρι σήμερα. Είναι ένα εντυπωσιακό, από αρχιτεκτονικής πλευράς, διώροφο πέτρινο κτίριο που περιβάλλει μια τετράγωνη αυλή στο κέντρο της οποίας υπάρχει υπερυψωμένο ένα μονόχωρο τζαμί, στοιχείο που απαντάται μόνο στα μεγάλα χάνια των Σελτζούκων. Άλλο αξιόλογο χάνι της πρωτεύουσας, που κι αυτό σώζεται ως σήμερα, είναι το Κουμαρτζιλλάρ Χαν (Χάνι των Κουμαρτζήδων). Ο Τζέφφρυ αναφέρει άλλο ένα μεγάλο χάνι στη Λεμεσό, εξίσου σημαντικό μ' αυτά της Λευκωσίας.

Η χρήση των τούρκικων λουτρών εισήχθη στην Κύπρο από την αρχή της Τουρκοκρατίας. Οι τρούλλοι τους με τα γυάλινα «μάτια» για φωτισμό, ήταν ευδιάκριτοι από μακριά εξαιτίας της χαμηλής δόμησης των γύρω σπιτιών, κι αποτελούσαν ξεχωριστό περιβαλλοντικό στοιχείο των κυπριακών πόλεων. Ήταν κτισμένα στη βάση της κλασσικής οθωμανικής αρχιτεκτονικής των λουτρών και βάσιζαν τη λειτουργία τους σε μια προκαθορισμένη ακολουθία δωματίων. Εκτός από τους Τούρκους, άρχισαν σύντομα να χρησιμοποιούν τα λουτρά αυτά και οι Έλληνες της Κύπρου, με αποτέλεσμα να εξελιχθούν σε ευχάριστους κοινωνικούς χώρους. Σημαντικότερα λουτρά ήταν στη Λευκωσία εκείνο του Ομεριέ (Εμερκές) (1571), που εξακολουθεί να λειτουργεί, το Būyūk Hamam (Μεγάλο Λουτρό), στεγασμένο σε λατινική εκκλησία (Άγιος Γεώργιος των Λατίνων), στην Αμμόχωστο το λουτρό του Caffer Pasha, κτισμένο τον 16ο αιώνα, στην Πάφο το λουτρό του Ebubekir Pasha και στη Λεμεσό το Cedit Hamam.

Αγγλοκρατία

Με την αποχώρηση των Τούρκων και την άφιξη των Άγγλων, οι κυπριακές πόλεις μπαίνουν σιγά - σιγά στη φάση της μεταβιομηχανικής πολεοδομικής δομής. Όσον αφορά την αρχιτεκτονική, συνυπάρχει τώρα ο νεοκλασικός ρυθμός που εισήχθη στις αρχές του 20ου αιώνα από τους πρώτους αρχιτέκτονες που έφθασαν στο νησί από την Αλεξάνδρεια και τη Σμύρνη, και ο αποικιακός ρυθμός των Άγγλων που εφαρμόστηκε κυρίως στα διάφορα κυβερνητικά κτίρια.

Η Λευκωσία αρχίζει πια να ξαπλώνεται έξω από τα τείχη. Οι Άγγλοι δημιουργούν από την αρχή της περιόδου τα πρώτα ανοίγματα στα τείχη της πόλης, το 1879 το άνοιγμα κοντά στην πύλη Πάφου και το 1882 τη γέφυρα της σημερινής πλατείας Ελευθερίας.

Οι πρώτες κυβερνητικές υπηρεσίες των Άγγλων στεγάστηκαν σε πετρόκτιστο αποικιακό συγκρότημα στην πλατεία Ατατούρκ στη Λευκωσία κι απ' εκεί μέχρι και την πύλη Πάφου δημιουργήθηκε η γειτονιά των Άγγλων αξιωματούχων στη θέση της παλαιάς φραγκογειτονιάς. Αργότερα, με την εγκατάσταση του Άγγλου αρμοστή σε λόφο έξω από την πόλη και τη μετακίνηση των κυριότερων κυβερνητικών κτιρίων προς τα έξω, μετατοπίστηκε προς τα έξω και η αγγλική άρχουσα τάξη που ακολουθήθηκε κι από πολλές ντόπιες, πλούσιες κυρίως, οικογένειες. Δημιουργήθηκαν έτσι οι πρώτες γειτονίες εκτός των τειχών, στην περιοχή του Ελενείου και στην περιοχή Μετοχίου.

Τα κυριότερα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα των Άγγλων είναι το κυβερνείο, που καταστράφηκε κατά την εξέγερση του 1931 και ξανακτίστηκε σε δυο ορόφους, τα δικαστήρια, τα κτίρια της αρχιγραμματείας, η Αγγλική Σχολή κλπ., όλα κτισμένα με πελεκητή κίτρινη πέτρα, τον πωρόλιθο. Παράλληλη εξέλιξη σημειώθηκε και στις άλλες πόλεις της Κύπρου.

Κατά την περίοδο αυτή άρχισε και ο ηλεκτροφωτισμός των πόλεων και της υπαίθρου. Σημαντική εξέλιξη απετέλεσε η ασφαλιτόστρωση των δρόμων στις πόλεις, ενώ στα χρόνια του μεσοπολέμου εισήχθη στην Κύπρο και η χρήση του νέου επαναστατικού υλικού, του τσιμέντο.

Δυσκολίες που αντιμετώπισα

Αναπόφευκτα, ένεκα της πανδημίας, και της καθόδου μου στην Κύπρο, επέλεξα η θεματολογία της πτυχιακής μου εργασίας να αφορά την Κύπρο. Έτσι, υπό τις συγκυρίες αυτές, σκέφτηκα πως η ενασχόληση μου με την αρχιτεκτονική της Κύπρου θα ήταν έναν ενδιαφέρον θέμα για να ασχοληθώ. Πρώτα για εμένα, αφού θα αντλούσα πολλές νέες πληροφορίες για την πατρίδα μου και ταυτόχρονα, η δυνατότητα να την προβάλλω στους συμφοιτητές μου. Κατά την διάρκεια της έρευνας μου, ένα από τα βασικότερα εμπόδια που είχα ήταν η μη ύπαρξη πηγών για να αντλήσω πληροφορίες και στοιχεία σε συνδυασμό με τα μέτρα περιορισμού των μετακινήσεων. Η έρευνα μου δεν αρκέστηκε μόνο στις επιτόπου φωτογραφίες στους αρχαιολογικούς χώρους. Επισκέφτηκα μουσεία, βιβλιοθήκες και πήρα συνεντεύξεις από ιστορικούς.

Βιβλιογραφία

Nicosia.org.cy. 2021. [online] Available at:

<<https://www.nicosia.org.cy/CMSPages/GetFile.aspx?guid=4729b36e-43e7-44e8-a8e52c8c35f30453>> [Accessed 6 July 2021].

Η Εφημερίδα των Συντακτών. 2021. *Τα παλιά σπίτια της Λευκωσίας*. [online] Available at:

<https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/117014_ta-palia-spitia-tis-leykosias> [Accessed 6 July 2021].

Offsite. 2021. *Λευκωσία – Αναγέννηση: Αρχιτεκτονική σχολή στο κέντρο*. [online] Available at:

<<https://www.offsite.com.cy/eidiseis/topika/leykosia-anagennisi-arhitektoniki-sholi-stokentro>> [Accessed 6 July 2021].

Δήμος Λευκωσίας. 2021. *Δήμος Λευκωσίας - Ιστορία*. [online] Available at:

<<https://www.nicosia.org.cy/el-GR/discover/nicosia/>> [Accessed 6 July 2021].

Cyprus Highlights. 2021. *Ιστορία της Κύπρου - Cyprus Highlights*. [online] Available at:

<<https://www.cyprushighlights.com/ιστορια-της-κυπρου/>> [Accessed 6 July 2021].

Παράρτημα

